

Ökad trygghet och säkerhet på särskilda ungdomshem och LVM-hem

Remissyttrande från ECPAT Sverige om betänkandet Ds 2024:26

ECPAT Sverige (nedan Ecpat) är en barnrättsorganisation som arbetar mot alla former av sexuell exploatering av barn. Ecpat har beretts tillfälle att yttra sig över betänkandet Ökad trygghet och säkerhet på särskilda ungdomshem och LVM-hem (Ds 2024:26) och vill utifrån sitt uppdrag lämna följande yttrande.

Sammanfattning

Ecpat är starkt kritiska till utredningens förslag i detta slutbetänkande. Vi ser med oro på den utveckling som nu sker och att den inte kommer bidra till ökad trygghet och säkerhet för barn och unga på de särskilda ungdomshemmen. Skulle utredningens förslag gå igenom innebär det att Sverige fortsatt agerar i strid med våra internationella åtaganden när det kommer till barn i samhällsvården och förslagen kommer att försvåra arbetet med att förebygga och stoppa de sexuella övergreppen på Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem. Vi efterlyser större satsningar på god vård och omsorg för de barn som vistas på de särskilda ungdomshemmen innan ytterligare rättighetsinskränkningar införs. Det är särskilt anmärkningsvärt att inskränkningarna delvis motiveras av myndighetens bristande förmåga att ge en god och trygg vård och behandling. Dessa brister får inte lösas genom de repressiva åtgärder som nu föreslås.

Ecpat

- Delar inte utredningens bedömning av behovet av att införa tvångsåtgärden avskildhet av ordnings- och säkerhetsskäl (kap 5.4.1)
- Avstyrker utredningens förslag om vilka som ska kunna omfattas av tvångsåtgärden avskildhet av ordnings- och säkerhetsskäl (kap. 5.5.1)
- Avstyrker utredningens förslag om elektronisk övervakning för de som vårdas med stöd av 3 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (kap 6.7.1)
- Avstyrker utredningens förslag om att förbudet mot innehav av vissa föremål på särskilda ungdomshem och LVM-hem ska ha en uttrycklig hänvisning till säkerheten på hemmet (kap 7.6.1)

- Delar utredningens bedömning att möjligheterna att genomföra ytlig kroppsbesiktning inte bör utökas (kap 7.6.2)
- Avstyrker utredningens förslag om kroppsvisitation på särskilda ungdomshem, som innebär utökade befogenheter att genomföra kroppsvisitation utan att det finns misstanke om innehav av sådana föremål (kap 7.6.3)
- Avstyrker utredningens förslag om befogenheter att genomföra kroppsvisitation utanför de särskilda ungdomshemmen och LVM-hemmen (kap 7.6.5)
- Skulle förslaget i kap 7.6.5 antas avstyrker Ecpat utredningens förslag som tar bort möjligheten för barn att önska en särskild person ur personalen som genomför eller närvarar vid kroppsvisitation i samband med transport
- Tillstyrker, med vissa synpunkter, utredningens förslag om allmän inpasseringskontroll (kap. 9.4.1)

Om betänkandet i allmänhet

Ecpat ser med oro på den repressiva utveckling som sker när det kommer till barn i samhällsvården. Det är också bekymrande att konsekvenserna av olika förslag blir alltmer svåröverblickbara då de är beroende av varandra. Utvecklingen motiveras ofta med hänsyn till gängbrottsligheten och de barn som exploateras av organiserad brottslighet. Den absoluta majoriteten av barn som i dag avtjänar sluten ungdomsvård på de särskilda ungdomshemmen kommer, i enlighet med förslagen i betänkandet SOU 2023:44, att avtjäna sitt frihetsstraff i Kriminalvårdens regi. Behovet av åtgärderna som föreslås i betänkandet och i tidigare betänkanden om repressiva åtgärder på SiS får därmed antas minska eftersom de barnen åtgärderna i första hand avses riktas mot inte kommer vara kvar. Som vi kommer att gå närmare in på strax så är det redan så att de tvångsåtgärder SiS kan utföra i första hand kommer riktas mot unga flickor med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) eller intellektuell funktionsnedsättning. Det finns anledning att befara att det fortsatt kommer vara så med de nya åtgärder utredningen föreslår. 2019 släppte Socialstyrelsen rapporten "Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov" där det framgår att tjejer med NPF är överrepresenterade bland de tjejer som är placerade på SiS.¹ Dessa tjejer har bland annat erfarenheter av psykisk ohälsa, missbruk och de allra flesta har varit utsatta för sexuella övergrepp. De tvångsåtgärder som SiS har befogenhet att använda är utformade för att rehabilitera kriminella pojkar och män. De som blir föremål för dessa tvångsåtgärder är dock främst unga flickor med NPF eller intellektuell funktionsnedsättning. De senaste årens granskningar av SiS har visat att det finns omfattande problem med personal som utsätter barnen på SiS för våld och sexuella övergrepp.

I Socialstyrelsens rapport konstateras det vidare att vissa verksamheter behöver vara specialiserade på vissa typer av behov. Här lyfts särskilt behov kopplat till autismspektrumtillstånd och intellektuella funktionsnedsättningar och SiS pekas ut som de aktör där detta behov är som störst.

---

¹ Socialstyrelsen (2019) *Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov*, <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2019-2-12.pdf> (hämtad 2025-01-29).

Ecpat är precis som i vårt remissvar på delbetänkandet Ds 2024:7 *Avskildhet vid dygnsvilan* positiva till att utredningen tagit in barns röster men är kritiska till sättet det gått till på. Mot bakgrund av de svårigheter i metod och urval som utredningen själv lyfter är det svårt att värdera och ta ställning till resultaten. Ecpat saknar också närmare redogörelser för vilken roll och vikt barns och ungas röster fått i avvägningarna om och utformningen av de konkreta åtgärder som utredningen föreslår. Avsaknaden av detta är i konflikt med barnets rätt till delaktighet som framkommer av artikel 12 i barnkonventionen. Vad gäller kompensatoriska åtgärder (se kap 11.2.3) vill Ecpat lyfta fram att de omfattande rättighetsinskränkningar som nu föreslagits inom ramen för utredningens arbete och andra utredningar vad gäller barn och unga på de särskilda ungdomshemmen talar för att en uttalad reglering i lag om skyldighet för SiS att vidta kompensatoriska åtgärder, tvärtemot vad utredningen anser, behövs. En generell och övergripande sådan bestämmelse skulle visa på behovet av att kompensatoriska åtgärder vidtas när åtgärder inte är förenliga med barnets bästa oavsett vilka åtgärder det rör sig om. Det räcker alltså inte med de bestämmelser som finns om vissa särskilda rättighetsinskränkningar.

Mot bakgrund av Socialstyrelsens rapport samt de granskningar (se fotnot 2) som avslöjat de strukturella problemen med våld och sexuella övergrepp som personalen utsätter barnen för, är Ecpat bekymrade och oroade över den riktning utredningen föreslår för SiS. Vi ser en stor risk för att de föreslagna utökade befogenheterna fortsätter att främst drabba unga flickor med NPF och IF, samt att sexuella och andra övergrepp ökar som en följd av de utökade möjligheter att begå övergrepp som restriktionerna kan innebära. Konsekvenserna för de barn som bor på SiS blir ökad psykisk ohälsa, traumatisering och minskat förtroende för vuxna.

Ecpat hade i stället velat se förslag om hur vården på SiS ska bedrivas på ett tryggt och säkert sätt och att dessa förslag baseras på den expertkunskap som finns om barn och ungas behov – i synnerhet barn med NPF och IF. De placerade barn och unga som utredningen bakom SOU 2023:66 (För barn och unga i samhällsvård) lyfte fram goda och nära relationer, meningsfull vård samt trygghet och sammanhang som viktiga områden för dem. Vad gäller trygghet och sammanhang beskriver barnen frånvaron av detta i termer av bristande förutsägbarhet, ensamhet, bristande rättssäkerhet, rotlöshet och uppbrott. Det är svårt att se hur utredningens förslag tillgodoser dessa behov.

Ecpat ställer sig tveksamma till utredningens förslag om elektronisk övervakning i samband med utevistelse, särskilt när det kommer till den stigmatiserande effekt en fotboja kan ha för ett barn som går i skola utanför hemmet. Det är förvisso positivt om det kan möjliggöra att barn som annars inte skulle få vistas ute på egen hand kan få göra det. Det ska ställas mot risken att det fattas godtyckliga beslut om elektronisk övervakning av barn där det inte behövs. Behovsbedömningen kommer ställa stora krav på personalen, inklusive vad gäller att avgöra platser där barnet får och inte får vara. Beträffande behovet av åtgärden för att motverka avvikningar är det förvisso så som utredningen säger att det är svårt att uttala sig om ifall det senaste årets minskning av avvikningar är en trend till följd av åtgärder som vidtagits. I stället för att gå fram och föreslå en integritetskänslig åtgärd som elektronisk övervakning av barn i detta skede skulle det varit klokt att avvakta och se om det faktiskt är så att vidtagna åtgärder har gett resultat. Vad gäller att barn och

unga avviker i samband med utevistelse så gör de flesta det när de är med personal. Mot bakgrund av det framstår behovet av elektronisk övervakning som ännu mindre.

Vad gäller förslaget om allmän inpasseringskontroll har Ecpat i huvudsak inga invändningar mot förslaget. Vi anser dock att barm inte ska behöva utstå en manuell kroppsvisitation. Detta för att lindra vad som redan kan vara en påfrestande och nervös situation för barnet så som att besöka ett tvångsomhändertaget syskon och att kan vara mer svårbegripligt och otäckt för ett barn.

Den statliga samhällsvården av barn måste göras om i grunden innan ytterligare inskränkningar av barns fri- och rättigheter, i strid med Sveriges internationella åtaganden, genomförs. Utredningen kan inte skilja på lagstiftandet och rättstillämpningen i förhållande till rättighetskyddet och Sveriges internationella åtaganden på det sätt som görs i betänkandet (s. 451). Utredningen konstaterar själv de rapporterade kränkningarna av barn på SiS grundläggande rättigheter (s. 69-70, 76-79 och 451). Kritiken från t ex barnrättskommittén, funktionsrättskommittén och kommittén mot tortyr måste också få bäring på lagstiftningsarbetet och inte bara tillämpningen (utredningen gör en skarp åtskillnad däremellan på s 417 i betänkandet). Myndigheters agerande ska ske i enlighet med lagstiftning, den lagstiftningen måste också vara förenlig med Sveriges internationella åtaganden. Den tolkningshjälp som rekommendationerna innebär, inte minst när det kommer till den i svensk rätt inkorporerade barnkonventionen, också en hjälp i det lagstiftande arbetet. Lagstiftaren kan inte stifta lagar som går stick i stäv med rekommendationer med hänvisning till att det är upp till rättstillämparen att inte bryta mot dem. Med tanke på att utredningen pekar på de konstaterade bristerna i rättstillämpningen på SiS och ändå föreslår nya repressiva åtgärder skulle lagstiftaren, om förslagen antas, blunda väl medveten om att den ökar utsattheten för barnen i samhällsvården. Innan staten vidtagit kraftfulla åtgärder för att stoppa de sexuella övergreppen mot barn i samhällsvården och de åtgärderna har gett resultat, blir flera av de repressiva åtgärder som föreslås vapen i händerna på de förövare som utsätter barn i samhällsvården för sexuella övergrepp.

Avskildhet av ordnings- och säkerhetsskäl (kap 5.4 – 5.5)

Vi delar inte utredningens bedömning av behovet av en tvångsåtgärd som avskildhet av ordnings- och säkerhetsskäl. De problem som utredningen menar kan hanteras genom en sådan åtgärd anser vi bör hanteras på andra, mindre repressiva, sätt. Det handlar framför allt om att det finns tillräckligt med utbildad personal som har goda förutsättningar och kvalifikationer att ge en god vård, omsorg och fostran av de barn och unga som vistas på SiS särskilda ungdomshem.

Ecpat saknar resonemang i utredningens betänkande om hur barnens skolgång kan komma att påverkas av den utökade användningen av avskildhet, inte minst barn som har ett beslut om avskildhet vid dygnsvilan och som sedan kommer att omfattas av ett beslut om avskildhet av ordnings- och säkerhetsskäl. Det kan potentiellt bli en omfattande tid i avskildhet, där förutsättning för att få hjälp med läxor inte nödvändigtvis är goda. Det går också att ifrågasätta det lämpliga i att införa ytterligare en form av avskildhet innan avskildhet vid dygnsvilan varit tillämpligt så pass länge att det går att utvärdera. Båda formerna av avskildhet ställer stora krav på personalens förmåga och kompetens att göra avancerade avvägningar vad gäller tvångsåtgärdens proportionalitet, inte

minst när det kommer till den nu aktuella formen som ofta kommer att bli aktuell i situationer som kräver ett snabbt beslutsfattande.

Vad gäller den bortersta tidsgränsen på 3 timmar så saknar Ecpat någon närmare förklaring till varför just tre timmar är en välavvägd gräns. Utredningen lyfter att om situationen inte åtgärdats inom tre timmar får SiS vidta andra åtgärder för att motverka eller begränsa riskerna och, om det handlar om utslagna larm- och bevakningsfunktioner, ta in mer personal för att tillgodose behovet av bevakning och kontroll. Resonemanget är ur ett barnrättsperspektiv bakvänt. Ecpat anser att innan lagstiftaren möjliggör ytterligare begränsningar av barn på SiS rörelsefrihet i form av tvångsåtgärder så bör resurser tillföras för att de särskilda ungdomshemmen ska vara trygga för barn. Detta gäller även mot bakgrund av utredningens resonemang om att tvångsåtgärden avskildhet av ordnings- och säkerhetsskäl ska få komma i fråga i sista hand, när mindre ingripande åtgärder inte är tillräckliga. När det kommer till frågan om karenstid instämmer Ecpat i utredningens bedömning att, om nu tvångsåtgärden införs, det i och för sig inte är lämpligt att i lag ange någon viss karenstid mellan två olika beslut om avskildhet av ordnings- och säkerhetsskäl. Vi vill understryka vikten av att, som utredningen lyfter, gemensamheten faktiskt har återupprättats och att ett nytt beslut om avskildhet av ordnings- och säkerhetsskäl måste ha nya omständigheter som grund.

Utredningen lyfter behovet av anpassningar av lokalerna och de anpassningar SiS redan aviserat i anledning av avskildhet vid dygnsvilan (se s. 110). Ecpat vill här, precis som vi lyfte i vårt remissvar på betänkandet Ds 2024:7, betona vikten av att inlåsta barn i händelse av brand ska kunna ta sig ut från det rum de befinner sig i.

Skulle tvångsåtgärden införas anser Ecpat det vara av största vikt att det tas fram tydlig vägledning och rutiner för personalen som ska fatta beslut om avskildhet av ordnings- och säkerhetsskäl. Hänvisningar till de generella reglerna om proportionalitet räcker inte. Barnen på de särskilda ungdomshemmen har rätt att få vara delaktiga i framtagandet av dessa rutiner och utgångspunkten måste vara beaktandet av barns samtliga rättigheter och friheter.

Kroppsvisitation (kap 7.6)

Det är väl känt att SiS har omfattande strukturella problem med personal som begår sexuella övergrepp på barn som bor på hemmen.² Förslaget att utöka befogenheter för kroppsvisitation och öppna för möjligheten att kunna göra detta utan att det finns misstanke om att barnet innehar otillåtna föremål sätter nya verktyg i händerna på förövare att begå sexuella övergrepp på barn på

---

² Se till exempel Barnrättsbyrån och World Childhood Foundation (2023), *Vem ska tro på mig? – En granskning av sexuella övergrepp på det statliga ungdomshemmen*,

https://barnrattsbyran.se/app/uploads/2023/03/SiS_rapport_digital_pdf_uppslag.pdf (hämtad 2025-01-29),

Inspektionen för vård och omsorg (2023) *Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021-2022*,

<https://www.ivo.se/globalassets/dokument/publikationer/rapporter/rapporter-2023/tillsyn-av-sis-sarskilda-ungdomshem.pdf>, (hämtad 2025-01-29), Justitieombudsmannen (2021), *Opcat-inspektion av Statens institutionsstyrelse, det särskilda ungdomshemmet Fagared, d-nr O 11-2021*,

<https://www.jo.se/app/uploads/2023/02/NPM-protokoll-O-11-2021.pdf> (hämtad 2025-01-29).

SiS. Eftersom det inte behövs någon misstanke om att barnet har otillåtna föremål och kroppsvisitation ska ske på ett så hänsynsfullt sett som möjligt (se 17 § 4 st lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga) så är risken stor att en förövare som utsatt barn på de särskilda ungdomshemmen nyttjar denna möjlighet att begå ytterligare övergrepp genom att ta med barnet till avskild plats för att genomföra kroppsvisitationen. Barnet befinner sig i en utsatt situation där det kanske inte kan, vill eller vågar be om ett vittne.

Enligt förslaget ska möjligheten till kroppsvisitation utökas. SiS uppdrag är att ge trygg och säker vård där tillitsfulla, professionella relationer beskrivs vara avgörande. Att utöka befogenheter att använda sig av repressiva och integritetskränkande åtgärder på inrättningar som avser ge barn vård och skydd är kontraproduktivt. Utredningen beskriver detta väl på s 217: ”Vid våra överväganden kan det inte bortses från att en ökad användning av tvångsåtgärder också kan få negativ påverkan vad gäller möjligheterna att genomföra vården av barnen och ungdomarna på ett effektivt och ändamålsenligt sätt”. Ecpat anser inte att förslagen om utökade tvångsåtgärder är förenliga med SiS uppdrag.

Enligt utredningen finns det behov av att föremål ska kunna förbjudas med uttrycklig hänvisning till säkerheten på hemmet, och inte enbart för att säkerställa vård och ordning. Farliga föremål definieras som sådana föremål som är ägnade att användas som vapen, för att skada andra personer eller självskada. SiS har dock inte kunnat lämna några detaljerade uppgifter om förekomsten av sådana föremål och det saknas övergripande statistiska uppgifter som redovisar vilka typer av föremål som påträffats samt i vilken utsträckning det sker. De övergripande siffrorna som SiS har lämnat påvisar dock att det redan idag finns goda möjligheter att omhänderta föremål. Därmed anser Ecpat att det saknas grund för bedömningen att det finns behov att förbjuda föremål med uttrycklig hänvisning till säkerheten på hemmet.

Vidare konstaterar utredningen att farliga föremål inte främst tas in av besökare utifrån, utan snarare tillverkas av andra föremål. Ändå nämns just besök som en grund för att möjliggöra kroppsvisitationer utan misstanke om farliga föremål. Ecpat anser att detta bör kunna förebyggas genom mindre integritetskränkande åtgärder, såsom allmän inpasseringskontroll.

Enligt förslaget om kroppsvisitation i samband med transport har utredningen kommit fram till att en visitation inte ska genomföras på ett sådant sätt att den väcker onödig uppmärksamhet. Dessutom föreslås att bestämmelsen i 17 § tredje stycket lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga och 15 § lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård om att barn och unga som tvångsvårdas ska tillfrågas om hen önskar att någon särskild person ur personalen genomför eller närvarar vid kroppsvisitationen, inte ska tillämpas vid kroppsvisitation i samband med en transport.

Förslaget innebär ökade möjligheter att begå sexuella övergrepp mot barn i och med att en förövare kan välja att kroppsvisitera ett barn, utan att det behöver finnas misstanke om att denne innehar ett förbjudet föremål, och utan barnets möjlighet att önska närvaro, eller att åtgärden utförs av någon annan i personalen. Dessutom kan förövaren göra detta på en plats som hindrar insyn av omgivningen med hänvisning till att visitationen inte ska genomföras på ett sätt som väcker uppmärksamhet.

Rumsvisitation (kap 8.6)

Enligt barnkonventionen som är lag i Sverige, får inget barn utsättas för godtyckliga ingripanden i sitt privatliv. Enkätsvaren indikerar att det snarare krävs ytterligare regleringar som skyddar den rättigheten.

Idag finns redan befogenheter att genomföra rumsvisitationer utan krav på direkt misstanke, i syfte att upprätthålla vården och ordningen på hemmen. Ecpat anser inte att utredningen tydligt motiverat behovet att utöka befogenheterna eller beskrivit i vilka fall den nuvarande formuleringen inneburit begränsningar i möjligheten att genomföra nödvändiga rumsvisitationer.

Utredningen bedömer att om förslaget om utökade befogenheter att genomföra kroppsvisitationer realiserar, finns en risk för att otillåtna föremål i stället förvaras i bostadsutrymmet. Åtgärderna är därmed beroende av varandra. Detta är ett exempel på att repressiva åtgärder föder behov av ytterligare och utökade åtgärder, snarare än att det kommer åt problemet man vill åtgärda. Vad som däremot är centralt för att vården ska vara effektiv är empati, tillförlitlighet och trovärdighet hos behandlingspersonalen.³ I och med utökade, repressiva åtgärder finns dessutom en påtaglig risk att förtroendet för personalen minskar. Att personalen i högre utsträckning representerar integritetskränkning och obehag, snarare än vård och trygghet ser Ecpat som ett effektivt sätt att öka maktbalansen mellan personal och boende, minska de boendes känsla av egenmakt och motverka själva syftet med vården på SiS.

Föredragande i ärendet har varit utredaren Malin Meissner och barnrättsjuristen Susanna Pettersson.

För ECPAT Sverige

Anna Karin Hildingson Boqvist
Generalsekreterare

---

³ Andersson, P., & Korkmaz, S. (2024). "No Story, No Response": Narratives from Girls Subjected to Youth Intimate Partner Violence and Placed at Special Residential Homes in Sweden. *Residential Treatment For Children & Youth*, 1–26. <https://doi.org/10.1080/0886571X.2024.2428226> (hämtad 2025-01-29).